

О. А. Богашко,

к. е. н., доцент, доцент кафедри менеджменту та соціально-гуманітарних дисциплін,
ПВНЗ "Європейський університет", Уманська філія

СОЦІАЛЬНО-ЕКОНОМІЧНА СУТНІСТЬ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОГО КАПІТАЛУ ТА ЙОГО РОЛЬ В ЗАБЕЗПЕЧЕННІ ІННОВАЦІЙНОГО РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОЇ ЕКОНОМІКИ

A. Bogashko,

Ph.D., associate professor, assistant professor of Management and social and human sciences,
PHEI "European University", Uman Branch

SOCIO-ECONOMIC NATURE OF INTELLECTUAL CAPITAL AND ITS ROLE TO PROVIDE INNOVATIVE DEVELOPMENT OF THE NATIONAL ECONOMY

У статті окреслено гносеологію інтелектуального капіталу. Сформульовано авторське визначення інтелектуального капіталу як об'єктивної економічної категорії, проаналізовано його структуру. Розглянуто підходи до визначення соціально-економічного змісту понять "людський капітал" та "інтелектуальний капітал". Наведено авторську позицію з даного питання, яка полягає у розгляді даних термінів, виходячи з принципів єдності, взаємозв'язку та взаємодоповнення. Поняття "людський капітал" і "інтелектуальний капітал" запропоновано розкривати у їх взаємодії на особистісному, мікро- та макро- рівнях на основі відтворювального підходу.

This paper outlines the epistemology of intellectual capital. Formulated the author's definition of intellectual capital as an objective economic category, analyzes its structure. Approaches to determine the socio-economic meaning of "human capital" and "intellectual capital". Shows the author's position on the matter, which is reviewing these terms, based on the principles of unity, interconnection and complementarity's. The concept of "human capital" and "intellectual capital" is proposed to disclose in their interactions at the individual, micro- and macro- levels based on the reproduction approach.

Ключові слова: капітал, людський капітал, інтелект, інтелектуальний капітал, особистість, організація, держава.

Key words: capital, human capital, intellect, intellectual capital, individual, organization, state.

ПОСТАНОВКА ПРОБЛЕМИ

Роль людського інтелекту як продуктивної сили глобального масштабу сформулював В. Вернадський, та подальший розвиток людства з наукою, інтелектом і гуманізмом, тобто з "ноосферизацією". Сьогодні "ноосферизація" економіки зводиться до поки що не до кінця усвідомлених змін у політичній економії націй. Так, окремі дослідники вважають [12, с. 92], що еволюція політичної економії капіталізму проходить такі етапи: економіка товару (основна частка доданої вартості виникає на рівні товару); економіка відносин (додана вартість генерується на рівні економічного проєкту); економіка менеджменту (головний актив компанії — якість менеджменту); економіка послуг (додана вартість за рахунок якіснішого обслуговування клієнта). І нарешті економіка знання, що базується на інтелектуальному й людському капіталі, де додана вартість виникає в процесі генерування та промислового використання знань.

АНАЛІЗ ДОСЛІДЖЕНЬ І ПУБЛІКАЦІЙ

Питання існування інтелектуального капіталу вперше було поставлено П. Друкером у роботі "Концепція корпорації" (1946 р.), присвяченій загальним питанням менеджменту. Надалі цю проблему піднімав Дж. Гелбрейт у роботі "Нове індустріальне суспільство" (1969 р.) в контексті зростання ролі наукоємних виробництв у сучасній йому економіці. Він визначив інтелектуальний капітал як дещо більше, ніж "чистий інтелект" людини, що включає цілеспрямовану інтелектуальну діяльність. Так, для опису знань

вперше було використано поняття капіталу, тобто цінності, що допомагає створювати інші цінності.

З часом тлумачення цього поняття трансформувалося, взявши початок з теорії менеджменту і людського капіталу. Найбільш широко використовується визначення інтелектуального капіталу як тих нематеріальних активів підприємства, які, не відбиваючись в його фінансовій звітності, можуть бути кодифіковані, оцінені й використані. Популярним це поняття стало після виходу в 1991 р. статті Т. Стюарта "Мозкова сила", де він відзначив, що людський капітал — це те, що залишає робоче місце разом з людиною, а інтелектуальний капітал — це те, що залишається в компанії [10, с. 155].

Слід зазначити, що концепції людського та інтелектуального капіталу є достатньо дослідженими, але, як правило, розглядаються як окремі теорії та вчення.

ПОСТАНОВКА ЗАВДАННЯ

Метою даної статті є дослідження теоретичних основ глибинної соціально-економічної сутності категорій людського капіталу та інтелектуального капіталу в їх нерозривному зв'язку, а також визначення спільних та відмінних ознак цих взаємодоповнюючих понять.

ВИКЛАД ОСНОВНОГО МАТЕРІАЛУ ДОСЛІДЖЕННЯ

Передусім, зосередимо увагу на розкритті економічного змісту поняття "інтелектуальний капітал". Розгляд досліджуваної категорії передбачає розбір таких базових понять, як "інтелект" та "капітал".

У сформованому філософському розумінні інтелект (лат. intellectus — розум) — розум, здатність мислити, проникливість, сукупність тих розумових функцій (порівняння, абстракції, утворення понять, судження, висновки тощо), які або перетворюють сприйняття у знання, або критично переглядають уже наявні знання, або аналізують їх [11, с. 247].

Капітал (лат. capital — головний) — економічна категорія; створені людиною ресурси, що використовуються людиною для виробництва товарів і послуг, які приносять дохід [6, с. 213]. Капітал — кошти, цінні папери, нерухомість тощо як засіб одержання прибутку, доходу [2, с. 414]. Капітал, за К. Марксом — це вартість, яка приносить додаткову вартість. У ширшому аспекті під капіталом розуміється цінність, яка приносить потік доходу [9, с. 239].

Як і будь-який інший нематеріальний об'єкт досліджень, інтелектуальний капітал важко піддається визначенню і не трактується однозначно. Внаслідок чого в науковій економічній літературі існують різні підходи до його аналізу, а саме: структурний, функціональний та термінологічний.

Перший підхід є найпоширенішим, його сутність полягає у визначенні інтелектуального капіталу через розкриття його структури. На підставі досліджень, проведених у шведській страховій і фінансовій компанії "Скандія" Л. Едвінссон та М. Мелоун виділили в межах інтелектуального капіталу "людський капітал" і "структурний капітал" (рис. 1).

Згідно із концепцією учених людський капітал — це сукупність знань, практичних навичок і творчих здібностей персоналу підприємства, які використовуються при виконанні його поточних завдань. Іншими його складовими є моральні цінності та філософія підприємства, культура праці та загальне ставлення до справи. Під структурним капіталом Л. Едвінссон та М. Мелоун розуміють філософію та процеси менеджменту, інформаційні системи, систему фінансових взаємовідносин, інструкції, положення, стандарти підприємства та іншу документацію, що дозволяє ефективно управляти виробництвом [5, с. 335]. Автори досить широко трактують інтелектуальний капітал, відносячи до нього фактично всі види ресурсів сучасної корпорації, які не підлягають традиційним оцінкам.

Б. Леонтьєв підходить до визначення інтелектуального капіталу через розкриття його структури та дає більш конкретизований перелік елементів даного капіталу. Під інтелектуальним капіталом того чи іншого суб'єкта він розуміє сукупність наявних у нього законних прав на результати його творчої діяльності, його природних і набутих інтелектуальних здібностей та навичок, а також нагромаджені ним бази знань і корисних відносин з іншими суб'єктами [8, с. 101].

О. Гапоненко запропонував структуру інтелектуального капіталу виділяючи три складові елементи — людський, організаційний та споживчий капітал, що більш прийнятні на мікроекономічному рівні (рис. 2).

Зовсім іншої думки щодо структури формування інтелектуального капіталу дотримується А.А. Чухно, виділяючи на макrorівні гуманітарний та інтелектуальний потенціал нації. Гуманітарний потенціал є більш широким поняттям і визначається рівнем фізичного та психологічного здоров'я нації, її соціального благополуччя, моральності, духовності, інтелектуального розвитку, психологічної єдності, гуманітарної активності. Інтелектуальний потенціал є складовою гуманітарного і включає в себе систему освіти, комп'ютерне забезпечення, систему зв'язку, бази даних, систему науки, інтелектуальну власність, а внаслідок активного свого використання він перетворюється на інтелектуальний капітал [13, с. 359]. Тобто вчений не виділяє в окремий структурний елемент людський капітал, але його складові простежуються як у гуманітарній, так й інтелектуальній компонентах.

У рамках функціонального підходу можна відзначити трактування, запропоноване

Рис. 1. Структура інтелектуального капіталу підприємства (за Л. Едвінссоном та М. Мелоуном)

Джерело: [5].

Ж.О. Шульгою. Автор зазначає, що "інтелектуальний капітал — окрема концепція всезагальної економічної категорії "капітал" та пропонує наступне формулювання: "Інтелектуальний капітал — це здатні створювати нову вартість інтелектуальні ресурси підприємства, представлені людським і машинним інтелектами, а також інтелектуальними продуктами, створеними ним самостійно або залученими зі сторони як засоби створення нової вартості" [14, с. 110].

Термінологічний підхід здійснено у праці Е. Брукінга "Інтелектуальний капітал". Автор визначає предмет дослідження як термін для позначення нематеріальних активів, без яких компанія не може існувати та розвивати конкурентні переваги [1, с. 30]. Однак, попри висвітлення такої важливої його характеристики, у цьому визначенні, окрім віднесення інтелектуального капіталу до нематеріальних активів, більше ніяк не розкривається його категоріальна економічна сутність.

Проаналізувавши наукові дослідження щодо функціонального змісту та формування структури інтелектуального капіталу, доречно виділити два основні положення відносно взаємозв'язку термінів "інтелектуального капіталу" та "людського капіталу".

Деякі науковці стверджують, що інтелектуальний капітал є інноваційно-інформаційною складовою людського капіталу. Як зазначає С. Вовканич [3, с. 19], людський капітал не може бути підсистемою інтелектуального капіталу, бо це пов'язано з порушенням прав на отримання необхід-

Рис. 2. Структура інтелектуального капіталу (за О. Гапоненком)

Джерело: [4, с. 97].

ної і повної інформації для розвитку особистості.

Проте більшість науковців, до яких належить і А. Колот, [7, с. 7—8], вважають, що поняття "інтелектуальний капітал" за змістом значно ширше, ніж поняття "людський капітал" і охоплює його змістові характеристики. Він пропонує наступну структуру інтелектуального капіталу: людський капітал, капітал організації та капітал взаємодії з інститутами ринку.

На нашу думку, ніякої суперечності у розумінні взаємної підпорядкованості людського та інтелектуального капіталу насправді не існує. Безсумнівно "особистий інтелектуальний капітал" є складовою "людського капіталу", адже саме людина є носієм інтелекту. Однак, у процесі трудової діяльності, під час виробництва товарів і послуг, "особистий інтелектуальний капітал" стає безособовим і перетворюється в надбання організації чи нації в цілому, набуваючи форми "організаційного капіталу", який, в свою чергу, в ході споживання продукції може стати основою створення "споживчого капіталу". "Інтелектуальний капітал нації" має здатність зберігатись і накопичуватись, а тому стає джерелом формування "особистого інтелектуального капіталу" наступних поколінь. Тому, на наш погляд, поняття "людський капітал" і "інтелектуальний капітал" доцільно розглядати у їх взаємодії на особистісному, мікро- та макро- рівнях на основі відтворювального підходу, суть якого можна представити наступною схемою (рис. 3).

ВИСНОВКИ

Отже, інтелектуальний капітал — це професійні, наукові й повсякденні знання, накопичений досвід, творчі, організаційні і лідерські здібності працівників, що в процесі суспільного виробництва трансформуються в інтелектуальну власність, інфраструктурні, ринкові та інші нематеріальні активи, що використовуються фірмою для виготовлення конкурентоспроможних товарів і послуг для отримання доходу.

Формування та накопичення інтелектуального капіталу можливе лише при забезпеченні процесу інтелектуалізації людського капіталу, під яким розуміється процес поступового підвищення інтелектуального рівня людського капіталу на основі синтезу інформації, знань, умінь та навичок окремого індивіда, що відбувається для відповідності сучасним умовам та отримання соціально-економічного ефекту від їх застосування. Інтелектуальний капітал є домінантою економічного розвитку. Процеси його відтворення, нагромадження та управління ним визначають перспективи й орієнтири науково-технічного прогресу, створення новітніх видів виробництв.

Література:

1. Брукинг Э. Интеллектуальный капитал / Э. Брукинг. — СПб.: Питер, 2001. — 288 с.
2. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. В. Бусел. — К.: ВТФ "Перун", 2003. — 1440 с.
3. Вовканич С.І. Людський та інтелектуальний капітал в економіці знань / С.І. Вовканич, Л.К. Семів // Вісник НАН України. — 2008. — № 3. — С. 13—23.
4. Гапоненко А.Л. Управление знаниями. Как превратить знания в капитал / А.Л. Гапоненко, Т.М. Орлова. — М.: Эксмо, 2008. — 400 с.
5. Эдвинсон А. Интеллектуальный капитал. Определенные истинной стоимости компании / А. Эдвинсон, М. Мэлоун; под ред. В. Иноземцева. — М., 1999. — 450 с.
6. Економічний словник-довідник / ред.-уклад. С.В. Мочерний. — К.: Феміна, 1995. — 368 с.
7. Колот А. Інноваційна праця та інтелектуальний капітал у системі факторів формування економіки знань / А. Колот // Україна: аспекти праці. — 2007. — № 4. — С. 4—9.
8. Леонтьев Б.Б. Цена интеллекта. Интеллектуальный капитал в российском бизнесе / Б.Б. Леонтьев. — М.: Издательский центр "Акционер", 2002. — 200 с.
9. Словарь современной экономической теории / науч. ред. А.Г. Пивоваров. — М.: ИНФРА-М, 1997. — 608 с.

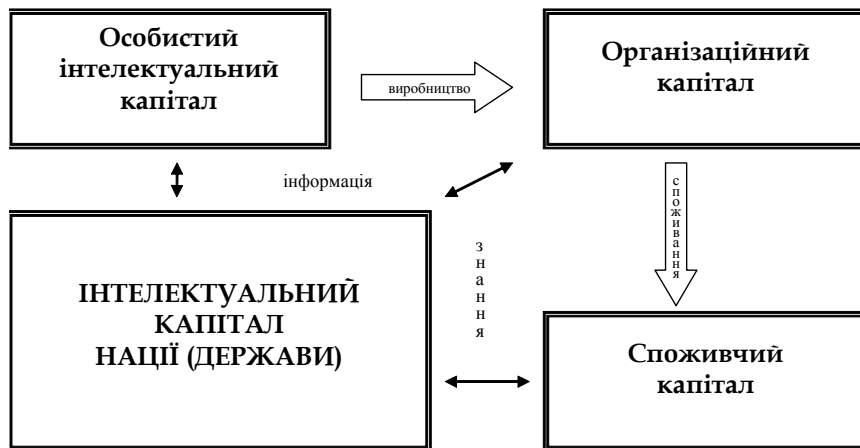

Рис. 3. Відтворення інтелектуального капіталу нації в процесі соціально-економічної діяльності людини

Розробка автора.

10. Стюарт Томас А. Интеллектуальный капитал. Новый источник богатства организаций / Т. А. Стюарт; перевод с англ. В. Ноздриной. — М.: Поколение, 2007. — 368 с.

11. Философский Энциклопедический словарь / сост. С. С. Аверинцев и др. — 2-е изд. — М.: Сов. Энциклопедия, 1989. — 815 с.

12. Чекан І.А. Розвиток інтелектуального капіталу нації як основа конкурентноздатності України / І.А. Чекан // Вісник Донецького національного університету, Серія В: Економіка і право. Вип. 1. — 2008. — № 2. — С. 90—97.

13. Чухно А.А. Постіндустріальна економіка: теорія, практика та її значення для України / А.А. Чухно. — К.: Логос, 2003. — 632 с.

14. Шульга Ж.О. Інтелектуальний капітал як об'єктивна економічна категорія / Ж.О. Шульга // Вісник Бердянського університету менеджменту і бізнесу. — 2010. — № 2 (10). — С. 106—111.

References:

1. Brooking, E. (2001), Intellectual Capital, Peter, St. Petersburg, Russia.
2. Busel, B. (2003), Great Dictionary of the modern Ukrainian language, WTF "Perun", Kiev, Ukraine.
3. Vovkanych, S. Y. and Semiv, L. K. (2008), "Human and intellectual capital in the knowledge economy", Bulletin of the NAS of Ukraine, vol. 3, pp. 13—23.
4. Gaponenko, A. L. and Orlov, T. M. (2008), Knowledge Management. How to turn knowledge into capital, Penguin Books, Moscow, Russia.
5. Edvinsson, L. and Malone, M. (1999), Intellectual capital. Determining the true value of the company, Moscow, Russia.
6. Mocherny, S. V. (1995), Economics Dictionary, Femina, Kiev, Ukraine.
7. Kolot, A. (2007), "Innovative labour and intellectual capital in the system factors of the knowledge economy", Ukraine: Aspects of labour, vol. 4, pp. 4—9.
8. Leontiev, B. B. (2002), Price intelligence. Intellectual capital in the Russian business, Publishing Centre "Aktioner", Moscow, Russia.
9. Pivovarov, A. G. (1997), Dictionary of modern economic theory, INFRA-M, Moscow, Russia.
10. Stuart, T. A. (2007), Intellectual Capital. New source of wealth of organizations, Generation, Moscow, Russia.
11. Averincev, S. S. (1989), Philosopher's Collegiate Dictionary, 2nd ed, Sov. Encyclopedia, Moscow, Russia.
12. Chekan, I. (2008), "The development of the intellectual capital of the nation as a basis for competitiveness of Ukraine", Bulletin of Donetsk National University, Series B: Economics and Law, vol. 2, pp. 90—97.
13. Chukhno, A. A. (2003), Post-industrial economy: theory, practice and its importance for Ukraine, Logos, Kiev, Ukraine.
14. Shulga, A. J. (2010), "Intellectual capital as an objective economic category", Journal of Berdyansk University of Management and Business, vol. 2 (10), pp. 106—111.

Стаття надійшла до редакції 31.05.2014 р.